

ลักษณะโครงสร้างทางภาษาของสำนวนอีสาน

Language Structure Characteristics of Isaan Idioms

คณิงชัย วิริยะสุนทร

Khanungchai Viriyasoonthon

อาจารย์ประจำสาขาวิชาภาษาไทย คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ

Lecturer in Thai Program, Faculty of Education, SiSaKet Rajabhat
UniversityCorresponding author e-mail : Khanungchaivir@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาลักษณะโครงสร้างทางภาษาที่ปรากฏในสำนวนอีสานโดยรวบรวมข้อมูลจากหนังสือ เอกสาร งานวิจัยและการสัมภาษณ์ รวมจำนวนข้อมูลสำนวนไทยอีสานทั้งหมด 890 สำนวน ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาลักษณะโครงสร้างทางภาษาของสำนวนอีสานโดยศึกษาวิเคราะห์ลักษณะด้านโครงสร้างจากสำนวนอีสานเพื่อเป็นแนวทางและเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาสำนวนอีสานในประเด็นต่าง ๆ เพื่อให้เข้าใจความหมายและโครงสร้างของสำนวนอีสานได้อย่างชัดเจนและลึกซึ้งยิ่งขึ้น เนื่องจากสำนวนอีสานส่วนใหญ่เกิดขึ้นในสมัยก่อน และใช้สืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบัน จากการศึกษาพบว่าลักษณะโครงสร้างของสำนวนอีสาน จำแนกได้ 4 ประเภท คือ 1) โครงสร้างสำนวนอีสานที่เป็นคำเดี่ยว 2) โครงสร้างสำนวนอีสานที่เป็นคำประกอบ 3) โครงสร้างสำนวนอีสานที่เป็นหน่วยวลี และ 4) โครงสร้างสำนวนอีสานที่เป็นหน่วยประโยค

คำสำคัญ: สำนวนอีสาน, ลักษณะโครงสร้างทางภาษา

ABSTRACT

This article aims to study the language structure characteristics presented in Isaan idioms. This is done by gathering information on the hemfrombooks,ocuments,researchs,and interviews. The author colleeted altogether 890 Isaan idioms to analyze and determine the language structure characteristics peoples'thinking. The author revised how prople reflect their world views about their surroundings. The of the study show that Structure of language used in ldiom can be divided into 4 types; 1) Single – word idiom, 2) multiple – words idiom, 3) phrase – idiom, and 4) sentence – idiom

Keywords: Isaan idioms, language structure characteristics

บทนำ

ภาษาเป็นเครื่องมือสื่อสารของมนุษย์เพื่อแสดงอารมณ์ ความรู้สึกนึกคิด และถ่ายทอดความรู้ ตลอดจนประสบการณ์ต่าง ๆ ในการสร้างความเข้าใจซึ่งกันและกัน ในการสื่อสารแต่ละครั้ง จะประสบความสำเร็จหรือบรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้นั้น ผู้ใช้ภาษาต้องรู้จักเลือกสรรถ้อยคำให้เหมาะสมกับบุคคลและกาลเทศะ ในการสื่อความหมายในภาษานอกจากจะสื่อสารกันด้วยถ้อยคำที่ตรงไปตรงมาแล้วยังมีการใช้ภาษาในลักษณะที่ต้องเป็นการตีความอีกชั้นหนึ่งถึงจะเข้าใจได้ ซึ่งถ้าเลือกใช้ให้เหมาะสมตามสถานการณ์ ก็จะทำให้การใช้ภาษาดูแยบคายประหยัดคำ ให้ความหมายลึกซึ้ง และยังสื่อถึงวัฒนธรรมของผู้ใช้ภาษาอีกด้วย ภาษาที่ใช้ในการสื่อสารที่ต้องอาศัยการตีความหรือมีความหมายหมายโดยนัยเรียกกันว่า “สำนวน” ดังที่ อัญชลี สิงห์น้อย (2545: 76) กล่าวถึง สำนวน สุภาษิต และคำพังเพยว่าเป็นการใช้ภาษาเพื่อให้ความกระจ่าง เพื่อเปรียบเทียบและแสดงให้เห็นภาพโดยนัย เพื่อเป็นการเล่นคำให้ไพเราะ รื่นหูและคมคาย และมักเป็นข้อความที่เป็นคติสอนใจ

สำนวนเปรียบเสมือนกระจกเงาสະสะท้อนให้เห็นถึงธรรมชาติ สภาพแวดล้อม วัฒนธรรม ตลอดจนประเพณีความเชื่อ ทศนคติเกี่ยวกับความดีความชั่ว เป็นต้น ฉะนั้นการศึกษาสำนวนของแต่ละชาติจะทำให้เราเข้าใจชนชาตินั้นได้ดียิ่งขึ้น (กรรณิการ์ โกวิทกุล, 2544 : 1)

สำนวนในภาษาใดภาษาหนึ่งหรือสำนวนของกลุ่มชาติพันธุ์ใดกลุ่มกลุ่มชาติพันธุ์หนึ่งอาจเป็นสำนวนที่ตกทอดมาจากบรรพบุรุษในวัฒนธรรม สังคม หรือสิ่งแวดล้อมเดิม หรือเป็นสำนวนที่กลุ่มชาติพันธุ์ผู้เป็นเจ้าของภาษานำมาใช้สอดแทรกลงไปในการใช้ภาษาในชีวิตประจำวันทั้งโดยตั้งใจและไม่ตั้งใจ ดังตัวอย่างสำนวนในภาษาจีนว่า “คนมีพลาดมือ ม้ามีพลาดเท้า” ซึ่งตรงกับสำนวนไทยว่า “สี่ตีนยังรู้พลาด นักปราชญ์ยังรู้พลั้ง” ซึ่งสำนวนจีนบทนี้สะท้อนให้เห็นการใช้ม้าเป็นพาหนะของชาวจีนเนื่องจากในสมัยก่อนการคมนาคมทางบกส่วนมากจะอาศัยการขี่ม้าใน การเดินทาง เพราะสะดวกรวดเร็ว แต่สำนวนไทยจะกล่าวถึงสัตว์สี่เท้าทั่วไปไม่ได้จำเพาะเจาะจงหรือตัวอย่างสำนวนเวียดนามเปรียบเทียบคนที่ตกอยู่ในสถานการณ์ที่หาทางออกไม่ได้เหมือนกับ “ไก่ติดเส้นผม” และ “ไก่” ยังถูกเปรียบเหมือนลูกน้องหรือคนที่อยู่ใต้บังคับบัญชาของผู้อื่น ส่วนคนที่นำตนเองไปสู่อันตรายด้วยการพูดเปรียบเสมือน “ไก่ตายเพราะปาก” ในขณะที่สำนวนไทยจะใช้สำนวนว่า “ปลาหมอตายเพราะปาก”

จะเห็นได้ว่าสำนวนเป็นวัฒนธรรมทางภาษาอย่างหนึ่ง สำนวนส่วนใหญ่สร้างมาจากคตินิยมของบรรพบุรุษที่มีวิถีชีวิตผูกพันกับสังคมและวัฒนธรรมในแต่ละท้องถิ่น สำนวนจะมีลักษณะเป็นคำคล้องจอง คำคม ผูกปมให้คิด เป็นปริศนา บางสำนวนก็แฝงไว้ด้วยปรัชญาชีวิต ข้อคิด ข้อพึงปฏิบัติเพื่อสร้างสำนึกสังคม แสดงถึงภูมิปัญญาของมนุษย์ในแต่ละชนชาติ การศึกษาสำนวนของกลุ่มชาติพันธุ์ใดจะทำให้เข้าใจโลกทัศน์ ค่านิยม สภาพสังคม วัฒนธรรม ประเพณี ตลอดจนภูมิปัญญาและประสบการณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์นั้น ๆ แล้วยังเป็นการอนุรักษ์และสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรมด้านภาษาอีกด้วย

อาจกล่าวได้ว่าการศึกษาสำนวนไทยอีสานในแนวลึกลับว่ายังมีน้อยมาก ทั้งที่สำนวนไทยอีสานมีจำนวนมากและใช้สืบทอดกันมาช้านาน ซึ่งสำนวนเหล่านั้นสะท้อนวิถีชีวิต ความเชื่อและโลกทัศน์ของชาวไทยอีสานได้เป็นอย่างดี ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาสำนวนอีสานเพื่อให้เข้าใจลักษณะโครงสร้างทางภาษาของสำนวนไทยอีสาน เพื่อเป็นแนวทางศึกษาประเด็นต่าง ๆ จากสำนวนไทยอีสาน อันจะนำไปสู่ความเข้าใจวัฒนธรรมของคนไทยอีสานที่สะท้อนจากสำนวนได้อีกด้วย เนื่องจากสำนวนอีสานส่วนใหญ่มีโครงสร้างทางภาษาหลายแบบ ผู้วิจัยได้แสดงตัวอย่างสำนวนอีสานที่ตรงกับหัวข้อในการวิเคราะห์ลักษณะโครงสร้างทางภาษาจากสำนวนอีสาน และจะเชื่อมโยงให้เห็นลักษณะโครงสร้างภาษาจากสำนวนอีสานด้วย

ลักษณะโครงสร้างทางภาษาของสำนวนอีสาน

สำนวนอีสานที่รวบรวมได้ในการศึกษาคครั้งนี้ มีจำนวน 890 สำนวน เมื่อวิเคราะห์ลักษณะโครงสร้างทางภาษาของสำนวนอีสาน ผู้วิจัยพบว่า สามารถแบ่งลักษณะโครงสร้างทางภาษาของสำนวนอีสาน คือ โครงสร้างทางภาษาของสำนวนอีสานระดับหน่วยคำ ระดับวลี ระดับประโยค

1. โครงสร้างทางภาษาของสำนวนอีสานระดับหน่วยคำ

โครงสร้างทางภาษาของสำนวนระดับหน่วยคำ มีลักษณะเป็นคำเดียว หมายถึง ถ้อยคำสำนวนที่ประกอบด้วยหน่วยคำเพียงหน่วยเดียว อาจมีพยางค์เดียวหรือหลายพยางค์ก็ได้ สำนวนอีสานมีลักษณะเป็นคำเดียวนี้นี้จำแนกเป็น 3 ชนิด คือ คำนาม คำกริยา และคำวิเศษณ์

1.1 คำนาม หมายถึง คำที่ทำหน้าที่เป็นนาม ใช้เรียกคน สัตว์ สิ่งของ คำานามนี้สามารถทำหน้าที่เป็นหน่วยประธาน หน่วยกรรมตรง หรือหน่วยนามเดียวในประโยคได้ (พระยาอุปกิตศิลปสาร, 2548: 70) ตัวอย่างเช่น

กกคอ

กกคอ ในที่นี้หมายถึง ต้นคอ ในสำนวนอีสานได้ปรากฏคำดังกล่าว ซึ่งเป็นคำนาม ทั้งนี้เพราะ คำว่า “กกคอ” เป็นคำที่ใช้เรียกแทนอวัยวะส่วนหนึ่งของร่างกาย “กกคอ” จึงเป็นคำที่ปรากฏในสำนวนอีสานที่ทำหน้าที่เป็นคำนามอีกคำหนึ่งด้วย

นอกจากคนที่ใช้เรียกแทนชื่ออวัยวะในร่างกายของคนแล้ว ยังพบว่าในสำนวนอีสานได้ปรากฏคำนามที่เป็นคำเรียกแทนชื่อสัตว์ดังกล่าว ดังตัวอย่างคำว่า

จ้วงู๋งาม

คำว่า “จ้วงู๋งาม” คำว่า “จ้วง” ในที่นี้ หมายถึง วัว ซึ่งเป็นสัตว์ที่มีความเกี่ยวข้องในวิถีชีวิตของชาวอีสาน เพราะชาวอีสานนิยมเลี้ยงวัว เพื่อนำมูลของวัวไปทำปุ๋ยคอกใส่ไร่นาและพืชผักที่ปลูกไว้ “จ้วง” จึงเป็นอีกคำหนึ่ง ที่ทำหน้าที่เป็นคำนามและปรากฏอยู่ในสำนวนอีสานด้วย

1.2 คำกริยา หมายถึง คำที่ทำหน้าที่เป็นกริยาของประโยค เป็นคำบอกอาการของนามหรือสรรพนาม เพื่อให้รู้นามหรือสรรพนามนั้นทำอะไรหรือเป็นอย่างไร โดยผู้วิจัยได้เลือกอธิบายและบอกความหมายของคำกริยาที่เป็นกริยาที่มาจากภาษาอีสานเท่านั้น โดยคำกริยาใดที่ตรงกับคำกริยาในภาษามาตรฐานล้วนเป็นที่เข้าใจโดยทั่วไปอยู่แล้ว (พระยาอุปกิตศิลปสาร, 2548: 83) ดังตัวอย่าง

กำชี้ดีดีกว่ากำตด

คำว่า “กำ” ในสำนวน กำชี้ดีดีกว่ากำตด “กำ” ในที่นี้เป็นคำกริยาที่แสดงอาการคว้าเอาไว้ในมือ ซึ่ง ในสำนวนบอกว่ากำชี้แต่ไม่ได้หมายถึงการกำชี้จริงๆ แต่หมายถึงการคว้า สิ่งใดสิ่งหนึ่งเอาไว้ดีกว่าจะไม่ได้อะไรเลย

เกาถึกบ่อนคัน

คำว่า “เกา” ในสำนวน “เกาถึกบ่อนคัน” เกา ในที่นี้เป็นคำกริยาที่แสดงอาการใช้เล็บมือเกาไปที่มีอาการคัน แต่ในสำนวน “เกาถึกบ่อนคัน” หมายถึง แก้ไขปัญหาไม่ตรงจุดหรือไม่ตรงตามความต้องการนั่นเอง

1.3 คำวิเศษณ์ หมายถึง คำที่ทำหน้าที่ขยายความของคำอื่นเพื่อให้เนื้อความชัดเจนขึ้น เช่น ขยายความเพื่อบอกลักษณะ คุณภาพ ปริมาณ จำนวน เวลา สถานที่ อารมณ์ ความรู้สึก เป็นต้น ตัวอย่างสำนวนไทยอีสานที่มีโครงสร้างเป็นคำวิเศษณ์ (พระยาอุปกิต ศิลปสาร, 2548: 83) ดังตัวอย่าง

กระดุกแข็ง

คำว่า “แข็ง” เป็นคำวิเศษณ์ทำหน้าที่ขยายนาม ขยายความเพื่อบอกลักษณะ

คำว่า “แข็ง” ในสำนวนกระดุกแข็ง คำว่า “แข็ง” ในที่นี้เป็นคำวิเศษณ์ทำหน้าที่ขยายนามเพื่อบอกลักษณะ ซึ่งในสำนวนกระดุกแข็งนั้น หมายถึง เป็นคนแข็งแรง โชคดีเมื่อต้องประสบอุบัติเหตุ หรือ เจ็บป่วย ก็หายเร็ว จึงเรียกว่า กระดุกแข็งหรือไม่ตายง่าย ๆ

ขี้ใกล้ทาง

คำว่า “ใกล้ทาง” เป็นคำวิเศษณ์ทำหน้าที่ขยายนาม ขยายความเพื่อบอกสถานที่

คำว่า “ใกล้” ในสำนวนขี้ใกล้ทาง คำว่า “ใกล้” ในที่นี้เป็นคำวิเศษณ์ ทำหน้าที่ขยายนามในประโยค เพื่อบอกสถานที่ ซึ่งในสำนวนขี้ใกล้ทางนี้ หมายถึง การทำอะไรไม่เก่ง ทำพอให้เสร็จ ซึ่งอาจจะหมายถึง คนไม่เก่งหรือคนที่ขาดความรับผิดชอบก็ได้

จากข้อมูลสำนวนอีสานที่รวบรวมได้นั้น ผู้วิจัยพบว่า สำนวนอีสานที่มีโครงสร้างทางภาษาของสำนวนอีสานเป็นคำเดียวนั้นพบว่ามีคำ 3 ชนิด คือ คำนาม คำกริยา และคำวิเศษณ์ ซึ่งจะพบสำนวนอีสานที่เป็นคำกริยามากที่สุด รองลงมาคือ คำนาม และคำวิเศษณ์ตามลำดับ

2. โครงสร้างทางภาษาของสำนวนอีสานที่เป็นคำประกอบ

คำประกอบ หมายถึง คำที่ประกอบด้วยหน่วยคำอิสระตั้งแต่ 2 หน่วยคำขึ้นไป สร้างเป็นถ้อยคำสำนวนใหม่ ซึ่งจะมีความหมายใหม่ หรือคงเค้าความหมายเดิมอยู่ (พระยาอุปกิตศิลปสาร, 2548: 198) สำนวนอีสานที่มีโครงสร้างทางภาษาของสำนวนอีสานเป็นคำประกอบ 3 ชนิด ได้แก่ คำประสม คำซ้ำ และ คำซ้อน ดังนี้

2.1 คำประสม หมายถึง คำที่ประกอบด้วยคำอิสระตั้งแต่ 2 หน่วยคำขึ้นไป ทำหน้าที่รวมเป็นคำเดียว สื่อความหมายถึงสิ่งใดสิ่งหนึ่งเพียงสิ่งเดียว ความหมายอาจรวมเป็นความหมายใหม่ หรือคงความหมายเดิมแต่ช่วยเน้นความหมายให้ชัดเจนขึ้น สำนวนที่เป็นคำประสม มีโครงสร้าง 3 แบบ ดังนี้ (พระยาอุปกิตศิลปสาร, 2548 : 286)

2.1.1 นาม + นาม หมายถึง คำประสมที่มีโครงสร้าง

ประกอบด้วยคำนามกับคำนาม ซึ่งโดยทั่วไปแล้วการประสมคำจะเป็นการสร้างคำใหม่ให้มีความโดดเด่นน่าสนใจ และมีความหมายโดดเด่น โครงสร้าง นาม + นาม จึงเป็นโครงสร้างที่พบมากและดังตัวอย่างต่อไปนี้

คอ + ทองแดง

สำนวน “คอทองแดง” เป็นการประสมคำระหว่าง คอ + ทองแดง

คอทองแดง หมายถึง คนที่ดื่มเหล้าจัด, ผู้ที่ดื่มเหล้าเป็นนิจ คอทองแดง จึงเป็นอีกสำนวนหนึ่งที่ใช้โครงสร้างการประสมคำแบบ นาม + นาม ทั้งนี้พบว่าโครงสร้างของคำในลักษณะเช่นนี้มีปรากฏในสำนวนอีสานอีกมาก

งาน + ช้าง

สำนวน “งานช้าง” เป็นการประสมคำระหว่าง งาน + ช้าง ซึ่ง

งานช้าง หมายถึง เรื่องใหญ่, เรื่องลำบากงานช้าง ซึ่งเป็นสำนวนที่มีโครงสร้างการประสมคำแบบ นาม + นาม ทั้งนี้สำนวนดังกล่าวมักใช้ในสถานการณ์ที่แสดงให้เห็นว่าเป็นงานหรือหน้าที่รับผิดชอบที่ใหม่และหนักกว่าเดิม

2.1.2 นาม + กริยา หมายถึง คำประสมที่มีโครงสร้างเป็นคำนามกับคำกริยา ดังตัวอย่าง

ของ + ตาย

สำนวน “ของตาย” เป็นการประสมคำระหว่าง คำว่า ของ + ตาย ซึ่งหมายถึง มั่นคง แน่นนอน ไม่เปลี่ยนแปลง สำนวนของตายจึงมักเปรียบกับฝ่ายชายหรือฝ่ายหญิงที่ไม่สามารถมีคนอื่นได้อีก ชายหรือหญิงคนนั้นจะเป็นของตายของอีกฝ่ายทันที สำนวนของตายจึงเป็นโครงสร้างการประสมคำแบบ นาม + กริยา ของตาย หมายถึง มั่นคง, แน่นนอน, ไม่เปลี่ยนแปลง, เป็นเช่นนั้น

ขี่ + เล่น

สำนวน “ขี่เล่น” เป็นการประสมคำระหว่าง คำว่า “ขี่ + เล่น” ซึ่งหมายถึง อารมณ์ดี ไม่เคร่งขรึม สำนวนขี่เล่นจึงมักเปรียบเทียบกับคนที่มีอัธยาศัยดี ชอบสนุกสนาน สำนวนขี่เล่นจึงเป็นโครงสร้างการประสมคำแบบ นาม + กริยา ขี่เล่น หมายถึง อารมณ์ดี, ไม่เคร่งขรึม

2.1.3 นาม + วิเศษณ์ หมายถึง คำประสมที่มีโครงสร้างเป็น คำนามกับคำวิเศษณ์ ดังตัวอย่าง

นกต่อ

นกต่อ หมายถึง คนที่ทำหน้าที่ชักจูงหรือหลอกล่อให้คนอื่นหลงเชื่อ (ใช้ในทางที่ไม่ดี) มาจากคำนามว่า นก และคำวิเศษณ์ว่า ต่อ นำมารวมกัน นก + ต่อ เป็น นกต่อ ซึ่งตรงกับกรการประสมคำแบบ นาม + วิเศษณ์

เจ้า + น้อย

หมายถึง เด็กที่เอาแต่ใจตนเอง, เด็กที่ชอบวางอำนาจ มาจากคำนามว่า เจ้า และคำวิเศษณ์ว่า น้อย นำมารวมกัน เจ้า + น้อย เป็น เจ้าน้อย ซึ่งตรงกับกรการประสมคำแบบ นาม + วิเศษณ์

2.2 คำซ้อน ซึ่งที่เกิดจากการนำคำที่มีความหมายเหมือนกัน คล้ายกัน ทำนองเดียวกัน หรือตรงข้ามกันมาซ้อนเข้าคู่กัน คำที่เกิดขึ้นอาจมีความหมายใหม่หรือคงเค้าความหมายเดิมโดยมีความหมายที่ชัดเจนขึ้น หรือเน้นเฉพาะความหมายของคำใดคำหนึ่ง จากข้อมูลสำนวนอีสานพบว่าสำนวนที่มีโครงสร้างเป็นคำซ้อน 2 พยางค์ และคำซ้อน 4 พยางค์ ดังนี้

สำนวนที่เป็นคำซ้อน 4 พยางค์ จากข้อมูลสำนวนอีสานพบคำซ้อน 4 พยางค์ ในลักษณะที่เป็นคำซ้อนสลับ คำซ้อนซ้ำ ดังนี้

สำนวนสลับ หมายถึง คำซ้อน 2 คู่สลับกัน คู่แรกแยกเป็นคำที่ 1 กับคำที่ 3 และคำที่ 2 กับคำที่ 4 คำที่นำมาซ้อนกันมักมีความหมายตรงข้ามกัน ดังตัวอย่าง

นั่งกินนอนกิน

สำนวน "นั่งกินนอนกิน" เป็นการซ้อนกันระหว่างคำว่า นั่ง + คำอื่น + นอน หมายถึง ความเป็นอยู่ ที่สุขสบาย คนร่ำรวย มั่งคั่ง ซึ่งอาจเป็นผลจากการมีมรดกตกทอดหรือเป็นคนขยันหมั่นเพียรในเวลายาวนาน สุดท้ายจึงเป็นคนมั่งคั่งนั่งกินนอนกิน สำนวนนี้จึงเป็นการสร้างคำโดยกรนาคำมาซ้อนกับโดยการนำคำซ้อน 2 คู่ มาสลับกัน นั่งกินนอนกิน หมายถึง สุขสบาย, คนร่ำรวย จึงมีความส่ำรวมเป็นอยู่สบาย

ตาส้มตาหวาน

สำนวน "ตาส้มตาหวาน" เป็นการนำคำมาซ้อนกันระหว่างคำว่า "ส้ม + หวาน" โดยมีคำซ้ำมาแทรกกันอยู่ระหว่าง 2 คำนี้ สำนวนดังกล่าว หมายถึง การทอดไมตรีทางสายตา เพื่อให้ฝ่ายตรงข้ามเกิดความสนใจ สำนวน "ตาส้มตาหวาน" จึงเป็นสำนวนที่ดี การสร้างคำใหม่ โดยการนำคำมาซ้อนมาซ้ำกัน เพื่อให้เกิดความน่าสนใจ ตาล้มตาหวาน หมายถึง การทอดไมตรีทางสายตา สำนวนนี้เป็นสำนวนที่มีพยางค์ซ้ำกันมักจะเป็นพยางค์ที่ 1 ซ้ำกับพยางค์ที่ 3

2.3 คำซ้ำ หมายถึง คำที่มีการออกเสียงคำคำหนึ่งซ้ำ 2 ครั้งหรือมากกว่า ทำให้มีความหมายเน้นหนักหรือทำให้มีความหมายเปลี่ยนแปลงไปจากคำเดี่ยวเพียงคำเดียว ดังตัวอย่าง

กล้วยกล้วย

สำนวน "กล้วยกล้วย" เป็นการซ้ำคำที่มีความหมายและทำหน้าที่เดียวกันแต่เพื่อแสดงความรู้สึกที่แตกต่างกัน สำนวน "กล้วยกล้วย" หมายถึง เรื่องง่ายๆ ไม่ลำบาก หรือไม่เกิดความสามารถของผู้ที่ได้รับมอบหมายให้ไปดำเนินการ สำนวนกล้วยกล้วยจึงเป็นการสร้างคำให้โดยการซ้ำคำ กล้วยกล้วย หมายถึง เรื่องง่าย, ไม่ลำบาก

กินกิน นอนนอน

สำนวน "กินกิน นอนนอน" เป็นการซ้ำคำที่มีความหมายและทำหน้าที่เหมือนกันในประโยค สำนวน กินกิน นอนนอน หมายถึง คนที่มีชีวิตสบาย ไม่ต้องทำงานหนักอะไรมากมาย วันหนึ่งๆ มีเพียงกินกับนอนเท่านั้น สำนวนดังกล่าวมักเปรียบเทียบกับคนที่อาจไม่ชอบทำงานแต่มีฐานะยากจนก็ได้ ทั้งนี้เพื่อเป็นการพูดกระทบกระเทียบ สำนวน กินกิน นอนนอน จึงเป็นการสร้างคำใหม่ กินกิน นอนนอน หมายถึง ไม่ได้ทำงานอะไรแต่มีความเป็นอยู่ที่สุขสบาย

จากข้อมูลสำนวนอีสานพบสำนวนที่มีโครงสร้างเป็นคำคำประกอบประเภทคำประสมมากที่สุด รองลงมาคือคำซ้อน และคำซ้ำ ตามลำดับ

3. โครงสร้างทางภาษาของสำนวนอีสานที่เป็นหน่วยวลี

สำนวนอีสานที่มีโครงสร้างทางภาษาของสำนวนอีสานเป็นหน่วยวลี หมายถึง สำนวนที่ประกอบด้วยคำหลักกับส่วนขยายของคำ จากข้อมูลสำนวนอีสานพบสำนวนที่มีโครงสร้างเป็นวลี 2 ชนิด คือ นามวลี และกริยวลี ทั้งนี้ ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ส่วนประกอบของสำนวนที่มีโครงสร้างเป็นวลี ตามหลักไวยากรณ์โครงสร้างของ วิจิตร ณ ภาณุพงศ์ (2536)

3.1 นามวลี สำนวนอีสานที่มีโครงสร้างเป็นนามวลี หมายถึง สำนวนอีสานที่ประกอบด้วยคำนามและส่วนขยาย แบ่งตามส่วนประกอบภายในได้ 2 ชนิด

3.1.1 นามวลีที่มีโครงสร้างประกอบด้วยหน่วยหลัก หมายถึง นามวลีที่มีโครงสร้างประกอบด้วยคำนามเรียงกันตั้งแต่ 2 คำขึ้นไป เช่น ตัวอย่าง

ใบตองกล้วยกับเกิดเป็นยักษ์

นามวลีที่ประกอบด้วย ใบตอง + กล้วย

สำนวน "ใบตองกล้วยกลับเกิดเป็นยักษ์" เป็นสำนวนอีสานที่มีโครงสร้างเป็นนามวลี ซึ่งประกอบด้วยคำว่า "ใบตอง" + "กล้วย" ลักษณะเช่นนี้ แสดงให้เห็นถึงโครงสร้างทางภาษาที่มีความโดดเด่นน่าสนใจ

ข้าวยากหมากแพง

นามวลีที่ประกอบด้วย ข้าวยาก + หมากแพง

สำนวนอีสาน "ข้าวยากหมากแพง" เป็นสำนวนอีสานที่มีโครงสร้างเป็นนามวลี ซึ่งประกอบด้วย คำว่า "ข้าวยาก" + "หมากแพง" ลักษณะของนามวลีนี้ จึงแสดงให้เห็นว่าโครงสร้างภาษาที่ปรากฏในสำนวนอีสานมีโครงสร้างที่เป็นนามเรียงกันตั้งแต่ 2 คำ ขึ้นไปเป็นจำนวนมาก

3.1.2 นามวลีที่มีโครงสร้างประกอบด้วยหน่วยหลักและหน่วยคุณศัพท์ หมายถึง นามวลีที่มีโครงสร้างประกอบด้วยหน่วยหลักซึ่งเป็นคำนามและส่วนขยายคือหน่วยคุณศัพท์ ดังตัวอย่าง

ซี้ก้อนใหญ่หมาบ่อยาก

นามวลีที่ประกอบด้วยหน่วยหลัก + หน่วยคุณศัพท์ คือคำว่า ก้อนใหญ่ + หมาบ่อยาก

สำนวน "ซี้ก้อนใหญ่หมาบ่อยาก" เป็นสำนวนที่เป็นนามวลี ซึ่งประกอบด้วย คำหลักและคำคุณศัพท์ คือ คำว่า "ก้อนใหญ่ + หมาบ่อยาก" ซึ่งคำดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงความโดดเด่นของภาษาอีสานที่มีต่อสังคมอีสาน

ซี้ซี้ย้อย

"ซี้จ๊ะไหล" นามวลีที่ประกอบด้วยหน่วยหลัก + หน่วยคุณศัพท์ คือคำว่า ซี้ + ซี้ย้อย สำนวน "ซี้ซี้ย้อย" เป็นสำนวนที่เป็นนามวลี ซึ่งประกอบด้วยคำหลักและคำคุณศัพท์ คือ "ซี้ + ซี้ย้อย" ทำให้ขยายภาพที่ชัดเจนยิ่งขึ้น

3.2 กริยาวลี สำนวนที่มีโครงสร้างเป็นกริยาวลี หมายถึง สำนวนที่มีโครงสร้างประกอบด้วยคำกริยาและส่วนขยาย มีเพียงประเภทเดียว คือ กริยาวลีที่มีโครงสร้างประกอบด้วยหน่วยแก่นและหน่วยจำนวน จากข้อมูลสำนวนอีสานพบว่า สำนวนที่มีโครงสร้างเป็นกริยาวลีมีมากที่สุด โดยสำนวนส่วนใหญ่ เน้นพฤติกรรมและการแสดงออกทางร่างกาย หรือกริยาท่าทางของสิ่งมีชีวิตต่าง ๆ ดังตัวอย่าง

กินสลิ้งเมาบาท

สำนวน กินสลิ้งเมาบาท เป็นกริยาวลี มีคำว่า กิน เป็นคำกริยาเป็น หน่วย แก่น และส่วนขยายเป็นหน่วยจำนวน คือคำว่า สลิ้งและคำว่าบาท ซึ่งประกอบด้วยคำ จำนวนนับ

4. โครงสร้างทางภาษาของสำนวนอีสานที่เป็นประโยค

ประโยค คือ การจำแนกประโยคที่อาจจะต่างกันที่ลักษณะและจำนวน ของหน่วยประโยค คือ เป็นประโยคความเดียว ประโยคความซ้อน หรือ ประโยคความ รวมสำนวนอีสานที่มีโครงสร้างทางภาษาของสำนวนอีสานเป็นประโยคมี 3 ลักษณะ ได้แก่ สำนวนที่มีโครงสร้างทางภาษาของสำนวนอีสานเป็นประโยคความเดียว ประโยค ความรวม และประโยคซับซ้อน ดังนี้

4.1 ประโยคความเดียว ประโยคความเดียว คือ ประโยคที่มีหน่วยกริยา 1 หน่วย มีหน่วยนาม 1 หน่วยหรือมากกว่านั้น และอาจจะมียุทธวิธีอยู่ด้วยหรือไม่ ก็ได้ หน่วยนามที่อยู่ในประโยคความเดียวจะทำหน้าที่เป็นประธานหรือกรรมตรงหรือ กรรมรอง โดยปกติประโยคความเดียวในภาษาไทยจะมีแบบประโยค ดังนี้ ประธาน กริยา กรรมตรง (กรรมรอง) (นวรธรรม พันธ์เมธา, 2530: 108)

สำนวนอีสานที่มีโครงสร้างทางภาษาเป็นประโยคความเดียว มี 2 ชนิด คือ

4.1.1 สำนวนที่มีโครงสร้างประกอบด้วยหน่วยประธาน และหน่วย อกรรม หมายถึง สำนวนที่มีลักษณะเป็นประโยคที่ประกอบด้วยหน่วยประธานซึ่งอาจ เป็นคำนามหรือนามวลีและหน่วยอกรรมซึ่งเป็นคำกริยาหรือกริยาวลี เช่นตัวอย่าง

ไก่อสอนขัน

สำนวน ไก่อสอนขัน มีคำว่า "ไก่" ทำหน้าที่ประธานและมีหน่วยอกรรมคือคำ ว่า "สอนขัน" ทำหน้าที่กริยา ซึ่งเป็นอกรรมกริยา สำนวนที่มีโครงสร้างประกอบด้วย หน่วยประธาน และหน่วยอกรรมสำนวนที่มีลักษณะเป็นประโยคที่ประกอบด้วยหน่วย ประธานซึ่งอาจเป็นคำนามหรือนามวลี และหน่วยอกรรมซึ่งเป็นคำกริยาหรือกริยาวลี

ขวนผ่าซาก

สำนวน ขวนผ่าซาก มีคำว่า "ขวน" ทำหน้าที่ประธานและมีหน่วยอกรรมคือ คำว่า "ผ่าซาก" ทำหน้าที่กริยา ซึ่งเป็นอกรรมกริยา สำนวนที่มีโครงสร้างประกอบด้วย

หน่วยประธาน และหน่วยกรรม ส่วนวนที่มีลักษณะเป็นประโยคที่ประกอบด้วยหน่วยประธานซึ่งอาจเป็นคำนามหรือนามวลี และหน่วยกรรมซึ่งเป็นคำกริยาหรือกริยาวลี

4.1.2 ส่วนวนที่มีโครงสร้างประกอบด้วยหน่วยประธาน หน่วยสกรรม และหน่วยกรรมตรง หมายถึง ส่วนวนที่มีโครงสร้างประกอบด้วยหน่วยประธานซึ่งเป็นคำนามหรือนามวลี หน่วยสกรรมซึ่งเป็นคำกริยาหรือกริยาวลี และหน่วยกรรมตรงซึ่งเป็นคำนามหรือนามวลี ดังตัวอย่าง

กระดุกเข้าหม้อ

ส่วนวน กระดุกเข้าหม้อ มีคำว่า "กระดุก" ทำหน้าที่ประธานและมีหน่วยสกรรมคือคำว่า "เข้า" ทำหน้าที่กริยา และมีคำว่า "หม้อ" เป็นกรรมตรง

กระต่ายหมายจันทร์

ส่วนวน กระต่ายหมายจันทร์ มีคำว่า "กระต่าย" ทำหน้าที่ประธานและมีหน่วยสกรรมคือคำว่า "หมาย" ทำหน้าที่กริยา และมีคำว่า "จันทร์" เป็นกรรมตรง

4.2 ประโยคความซ้อน ประโยคความซ้อน คือ ประโยคที่มีหน่วยกริยา 1 หน่วย มีหน่วยนาม 1 หน่วยหรือ มากกว่านั้น และอาจจะมีหน่วยเสริมอยู่ด้วยหรือไม่ก็ได้ ประโยคความซ้อนต่างกับประโยคความเดียวตรงที่หน่วยขยายของหน่วยนามหรือหน่วยกริยาในประโยคความซ้อนไม่ใช่คำแต่เป็นประโยคอาจกล่าวได้ว่าประโยคความซ้อนเกิดจากการนำประโยคมาขยายหน่วยนามหรือหน่วยกริยาในประโยคความเดียว (นววรรณ พันธุเมธา, 2530: 108) ดังตัวอย่าง

ควายเฒ่ามักหย้าอ่อน

รูปประโยคความซ้อนที่ประกอบด้วยอนุพากย์นาม คือ หย้าอ่อน ทำหน้าที่เป็นอนุพากย์นามของประโยค ควายเฒ่า ซึ่งเป็นประธาน มีกริยาคือคำว่ามัก ในที่นี้หย้าอ่อน จะเป็นกรรมตรงในประโยค

ฝนตกอย่าเชื่อดาว

รูปประโยคความซ้อนที่ประกอบด้วยอนุพากย์นาม คือ เชื่อดาว ทำหน้าที่เป็นอนุพากย์นามของประโยค ฝน ซึ่งเป็นประธาน มีกริยาคือคำว่า ตก ในที่นี้ อย่าเชื่อดาว จะเป็นกรรมตรงในประโยค

4.3 ประโยคความรวม ประโยคความรวม คือ ประโยคที่มีหน่วยกริยา ตั้งแต่ 2 หน่วยขึ้นไป มีหน่วยนาม 1 หน่วยหรือมากกว่านั้น และจะมีหน่วยเสริมและหน่วยเชื่อมอยู่ด้วยหรือไม่ก็ได้ (นวรธรณ พันธ์เมธา. 2530: 108) ดังตัวอย่าง

กกชี้ตาย ปายชี้เป็น

สำนวน กกชี้ตาย ปายชี้เป็น ประกอบด้วยประโยคสองประโยค กกชี้ตาย + ปายชี้เป็น มารวมกันเป็น "กกชี้ตายและปายชี้เป็น" โดยละคำสันธานและออกจึงเหลือเป็น กกชี้ตาย ปายชี้เป็น

ก้นเถิงฟาก ปากเถิงเข้า

สำนวน ก้นเถิงฟาก ปากเถิงเข้า ประกอบด้วยประโยคสองประโยค ก้นเถิงฟาก + ปากเถิงเข้ามารวมกันเป็น "ก้นเถิงฟาก ปากเถิงเข้า" โดยละคำสันธานและออกจึงเหลือเป็น ก้นเถิงฟาก ปากเถิงเข้า

สรุปผล

ลักษณะโครงสร้างทางภาษาของสำนวนอีสาน แบ่งออกเป็น 4 ประเภท คือ โครงสร้างระดับหน่วยคำ โครงสร้างระดับคำประกอบ โครงสร้างระดับวลีและโครงสร้างระดับประโยค โครงสร้างระดับหน่วยคำ แบ่งย่อยได้เป็นคำเดี่ยว ซึ่งได้แก่ คำนาม คำกริยา และคำวิเศษณ์ คำประกอบ ได้แก่ คำประสมคำซ้ำคำซ้อน โครงสร้างระดับวลี แบ่งออกเป็น 2 ชนิด คือ นามวลีและกริยาวลี โครงสร้างระดับประโยค แบ่งเป็น 3 ชนิด คือ ประโยคความเดียว ประโยคความรวม และประโยคความซ้อน ในบทต่อไป ผู้วิจัยจะวิเคราะห์กลวิธีทางภาษาในการสร้างสำนวนอีสาน ซึ่งจะวิเคราะห์ในการใช้หารภาพพจน์ ในกาสร้างสำนวนอีสาน เช่น การใช้อุปมาโวหาร การใช้อนุนามนัย ตลอดจนการใช้อุปลักษณ์ในสำนวนอีสาน

เอกสารอ้างอิง

กรรณิการ์ โกวิทกุล. (2544). การเปรียบเทียบภาพิต-คำพังเพยจีนกับสำนวน-ภาพิต

ไทย. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

นวรรณ พันธุมธา. (2525). ไวยากรณ์ไทย. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย.

ปรีชา ช่างขวัญยืน. (2541). สตรีในคัมภีร์ตะวันออก. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย.

ราชบัณฑิตยสถาน. (2546). พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542.

กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คส์ พับลิเคชันส์.

วิจิตรน ภาณุพงศ์. (2536). โครงสร้างภาษาไทย. กรุงเทพฯ: มหาลัยรามคำแหง.

อัญชลี สิงห์น้อย. “สำนวน สุภาพิต และคำพังเพย ภาษาสื่องวัฒนธรรม”.

มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร, 10(2): 75-88.

อุบล เทศทอง. (2548). ภาพิตเขมร : วิถีชีวิตและโลกทัศน์ของชาวเขมร. วิทยานิพนธ์
ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต มหาวิทยาลัยศิลปากร.

อุปกิต ศิลปะสาร, พระยา. (2548). หลักภาษาไทย. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.